

փայլուն լուսատուի, որ ծագել էր Հայկա-
կան աշխարհի խառնար երկնակամարի միջից
և ուրառներէր տարի լուսաւորելուց յետոյ

անհետացաւ, րոպէով իր ետեւից այնպիսի
պայծառ գեւ, որով յաւիտեան պետք է հը-
պարտանայ ամեն մի հայ¹»:

1. ՄՇԱԿ 1900, Թ. 97.

Հ. Ղ. ՏԱՅԵԱՆ

Հ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹՈՎՄԱՃԱՆԻ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՅԵԹՈՎՊԻԱ

(Շար. տե՛ս Բազմավէպ, 1937, էջ 138)

Շարունակելէ առաջ Հ. Յ. Թովմաճանի ուղեգրութիւնը, կ'արժէ որ հոս մէկ երկու նկատու-
ղութիւններ բնենք, և մանաւանդ մէջ բերուած Եթովպական ազատագրութեան պատմութեան
դրուագին մէջ նշանակենք հայկական շատ կարեւոր պարագայ մը՝ զոր յիշել կը մոռնայ Թովմաճան:
Ինչպէս տեսանք, 1540ին մահմետականներու պետական հարուածին դէմ Գլաւտիոյ՝ քրիստո-
նեայ նեկուսը քսան հոգւոյ պատգամաւորութեամբ աղբրսագիր կը դրկէ Հոռմի Ս. Քահանայա-
պետին՝ միջնորդելու Բորթուկէզ ալքային քով, որ գայ և զիրենք ազատէ մահմետական ջարդարար
բռնակալութիւնէն:

Պատգամաւորութիւնը իր նպատակին կը հասնի. մահմետականներու գլուխը՝ Ահմատ-Իպն-
Իպրահիմ կը պարտուի 1541ին Բորթուկէզ բանակէն՝ որուն հրամառարն էր Քրիստովամ՝ երեւելի
աշխարհախոյզ Վասքոյ տի Կամայի որդին: Գլաւտիոյ վերստին իր գահին վրայ կը հաստատուի:
Տեղի կ'ունենայ ուղղափառ հաւատքի քարոզութիւնը եւրոպացի Յիսուսեան քարոզիչներով՝ որոնք
կէս-հրէական և դիոսկորեան մոլորութիւնները կը վերցնեն, վարելով նաեւ Պատրիարքական իշխա-
նութիւնը: 1632ին բնիկ կղերիկն զրդումով կը ջարդուին սպիտակ քրիստոնեաները, Աղեքսան-
դրիայէն կը բերուի պատրիարք մը հին սովորութեան համեմատ և կը նորոգուին հին եղծ ու
մեղծ բարձրներ և կրօնական մոլորութիւնները: 4 զար վերջ, (1555-1937), այսօր, հակառակ այդ
հին սովորութեան իտալական պետութեան միջամտութեամբ՝ Հապէշ Պատրիարքական աթոռի
վրայ կը բազմի բնիկ հապէշ մը:

Դիտելի է որ Թովմաճանի յիշած թուականները ուղիղ չեն:

Յիշեալ հապէշ ազատագրութեան դրուագին մէջ (1541) նկատելի է որ Հոռմ և Փորթուգալ
պատգամաւորութիւն կատարող խումբին գլխաւորը հայ մըն էր Մատթէոս անուն, ինչպէս այսօր
իսկ հապէշ գաղութի հայեր պարծանքով կը յիշեն:

Աղիշան ՍԻՍԱԿԱՆԻ «Հայր յԱփրիկէ» դրուագին մէջ (էջ 471) այս Մատթէոսը կը կոչէ «զարմա-
նալի այր կրօնաւոր և վաճառական» որ զեսպանութիւն կ'ընէ «ի կրկին արքունիս՝ Եթովպացւոց
(Հեղինեայ Թագուհւոյն) և Լուսիանացւոց Պորտուգալաց (Մանուելի Թագաւորի)»: Եւ նոյն գրքին
մէջ, էջ 458, աւելի ընդարձակ յիշատակութիւն մը կ'ընէ «Վաճառական Հայք... ի ՍՊԱՆԻԱ...
ՊՈՐՏՈԳԱԼ» բաժնին մէջ (458-459) նախ ըսելով թէ հինէն հայերը փորթուգալցիներուն հետ ծա-
նօթութիւն ունէին «հռչակաւոր զեսպանութեամբ ՄՍՏԹԻԻ հայաղգւոյ վաճառականի ի Թագաւո-
րէն Եթովպիոյ առ Թագաւորն Լամանուէլ, ի սկիզբն ԺԶ դարու (1509-12). և Թէպէտ չեն
ամենեւին աներկբայ աւանդեալքն զՄատթէէ, այլ ոչ յետ բազմաց պատմի և Պէրմուտէզի բնորե-
ւոյ պատրիարքի Եթովպաց տանել ընդ իւր ի Լիզպոնայէ յԵթովպիա» (յամի 1538) երկուս հայս
զԱնտոն մականունանեալն Ֆրեմանտեզ և Դաւպար Սուրիանոյ, Թերեւս Բերիացի (Ասորի)»: Էւն:

Յաւալի պարագան ան է որ - աս ալ բերանացի աւանդութենէ գիտենք - երբ Մատթէոս իր
պատգամաւորներով և բուրթուգալեան բանակը Եթովպիա կը մտնեն, նա խորհուրդ կու տայ
սպասել եղանակի յարմար չըջանին՝. այդ վտանգաւոր կիրճերէն անմիջապէս անցնելու: Զօրավարը
անտեղեակ տեղական կլիմայի խաղերուն՝ կը պնդէ անգանդաղ շարունակել իրենց արշաւանքը:
Կիրճերուն մէջ (Յուլիոս ամսուն) շատեր կը մեռնին տաքէն և թունաւոր միջատներու խածուածքէն,
որոնց մէջ նաեւ հայազգի Մատթէոսը ազատագրումի շարժման ախոյեանը:

Հ. Ե. Փ.